

УДК [929Шелухін:340(477)]:930.253

Л. В. ВАЩУК*

**ВНЕСОК УЧЕНОГО, ІСТОРИКА, ДИПЛОМАТА
СЕРГІЯ ШЕЛУХИНА У РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВНИЦТВА
(за документами Центрального державного архіву
зарубіжної україніки)**

Висвітлено внесок громадсько-політичного діяча та вченого Сергія Павловича Шелухина у розвиток українського правництва. На основі документів Центрального державного архіву зарубіжної україніки проаналізовано діяльність професора в галузі права, що знайшла прояви у науково-освітній та політичній сферах.

Ключові слова: Сергій Шелухин; правник; громадсько-політичний діяч; Український вільний університет; еміграція.

Зміна наукової парадигми та відхід від радянських традицій історіописання, що стало можливим після проголошення Україною незалежності, повернули в українську історичну науку імена цілої плеяди державних та громадсько-політичних діячів періоду національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. До них, безумовно, відноситься й постать Сергія Павловича Шелухина¹ (1864–1938) – ученого-правознавця, історика, дипломата, активного політичного діяча.

Завдяки старанням наукової спільноти раніше невідоме широким верствам української громадськості ім'я Сергія Шелухина отримало визнання. З початку 1990-х років розпочалося комплексне дослідження української історії періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., із небуття повертаються постаті творців цієї історії, у т. ч. й С. Шелухина. Проте особливе зацікавлення цією персоналією спостерігається з 2000-х років. У цей час з'являється низка досліджень, присвячених українському політику і правознавцю, зокрема, Е. Демчук², О. Домбровського та Я. Домбровського³, І. Дружкової⁴, А. Мисечка⁵, В. Потульницького⁶, І. Старовойтенко⁷, Я. Турчина⁸, С. Черненка⁹ та інших.

Вивчення діяльності Сергія Шелухина у політичній, дипломатичній та науковій сфері стало можливим завдяки комплексу документів про нього, що належать до Національного архівного фонду. Так, дослідження походження роду Шелухиних було б неможливим без докумен-

---

* *Вашук Людмила Вікторівна* – провідний науковий співробітник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

тів, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві, м. Київ (ЦДІАК, м. Київ). Громадську та професійну працю правника у дореволюційний період висвітлюють документи Державного архіву Одеської області. Громадсько-політичну діяльність Сергія Павловича під час національно-визвольних змагань, а також еміграційного періоду дає змогу дослідити масив документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України).

Варто наголосити, що комплекс важливих документів, які суттєво доповнюють відомості про різні напрями діяльності С. Шелухина під час його перебування в еміграції (1921–1938 рр.), знаходиться на зберіганні у Центральному державному архіві зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). Зокрема, інформація про правника міститься у документах фондів: № 12 “Колекція документів українських еміграційних організацій та установ (перша пол. ХХ ст.)”, № 13 “Колекція документів діячів науки та культури на еміграції” та № 15 “Колекція журналів, газет та бюлетенів, виданих в Україні та за кордоном”.

Опинившись після остаточного встановлення радянської влади в Україні поза її межами, С. Шелухин не полишив громадсько-політичну та наукову працю. Подальшого розвитку отримала і його професійна практика у сфері юриспруденції, яку він зумів вдало поєднати із викладацькою роботою у провідних українських вищих навчальних закладах за кордоном, зробивши таким чином значний внесок у розвиток українського правництва.

Високий науковий рівень професора Шелухина під час перебування в еміграції був зумовлений його професійною підготовкою та тривалою правничою практикою в Україні, про що треба сказати окремо. Завершивши у 1888 р. навчання на юридичному факультеті Університету Св. Володимира, С. Шелухин розпочав правничу діяльність у Єлисаветградському окружному суді, а згодом працював у судових установах міст Кам'янець-Подільського та Кишинєва¹⁰. З 1902 р., переїхавши до Одеси, Сергій Павлович став членом Одеського окружного суду. В той же час юрист, як член Одеського юридичного товариства, займався й активною науково-дослідною роботою¹¹.

Після подій лютневої революції у 1917 р. С. Шелухин увійшов до складу Української Центральної Ради та включився у процес розбудови української державності. У січні 1918 р. він був призначений спочатку суддею Генерального суду Української Народної Республіки (УНР), а згодом – міністром судових справ в уряді В. Голубовича. Проте особливого авторитету як політик С. Шелухин набув, будучи головою української делегації на мирних переговорах з РСФРР, що проходили 23 травня – 7 жовтня 1918 р. З 8 липня цього ж року Сергій Павлович

став сенатором українського судового органу – Державного сенату¹². За часів Директорії УНР він був призначений виконувачем обов’язків міністра юстиції в уряді В. Чехівського¹³. Також у 1919–1920 рр. С. Шелухин входив до складу української делегації на Паризькій мирній конференції як радник-юрист¹⁴.

У 1921 р., після остаточної поразки українського народу у національно-визвольних змаганнях, Сергій Павлович був змушений виїхати до Чехословаччини (ЧСР). Варто зазначити, що в умовах перебування в еміграції серед українських патріотів відбулося руйнування єдиного фронту національного руху. Незважаючи на ці труднощі, С. Шелухин не полишав активної наукової та громадської роботи. Надзвичайно багатий досвід у царині права став фундаментом для подальших правничих студій, які він здійснював, працюючи у 1921–1938 рр. в Українському вільному університеті (УВУ) в Празі на посадах професора кримінального права, декана факультету права і суспільних наук та проректора університету.

Діяльність правника у цій галузі відбувалася у різних напрямках: по-перше, вчений брав участь у наукових заходах, де він оприлюднював результати своєї дослідницької роботи; по-друге, розробляв лекційні та практичні курси на факультеті права і суспільних наук УВУ; по-третє, застосовував свої знання у сфері міжнародного права для відстоювання прав українського народу та України в умовах невизнання світовою спільнотою її державності.

Результати досліджень у галузі права Сергій Шелухин неодноразово озвучував на різних наукових заходах – з’їздах, конференціях тощо. Так, у тижневику “Тризуб”¹⁵ за 6 грудня 1925 р. висвітлюється діяльність Українського історично-філологічного товариства в Празі, членом якого був С. Шелухин. На засіданнях товариства професор оголошував доповіді як з історичної тематики, так і правничої. Зокрема, звучали виступи на теми: “Уваги на книгу проф. Нідерле: “Быт и культура древних Славян”, “Нове пояснення ст. 102 “Руської Правди” (Троїцький список)”¹⁶. Саме звичаєве право було одним із наукових інтересів сенатора, про що свідчить аналіз програм різних наукових заходів.

Квітневий випуск тижневику “Тризуб” за 1926 р. повідомляє про участь проф. С. Шелухина у виїзному семінарі у Подєбрадах, організованому Празьким соціологічним інститутом. Професор виступив із доповіддю “Історично-правове освітлення договору з Поляками 21 квітня р. 1920”¹⁷.

На зберіганні у ЦДАЗУ знаходиться програма Українського наукового з’їзду в Празі, що відбувся 3–7 жовтня 1926 р. Захід проходив у приміщенні Карлового університету в Празі. В рамках роботи з’їзду діяли чотири секції: історико-філологічних наук, природничих наук, технічно-математичних наук і секція права та суспільних наук. Документ

інформує про участь С. Шелухина у двох секціях. На секції історико-філологічних наук 4 та 6 жовтня сенатор, проф. С. Шелухин виступив із доповідями: “Походження назв “Самбата”, “Київ” і “Канів””, “Назва “Україна””, “Походження і значіння назви “Скифи””, “Гіпотеза провансальського походження Руси”. 5 жовтня на секції права та суспільних наук С. Шелухин озвучив доповіді: “Нове пояснення статті 102 і 104 “Руської Правди””, “Традиція могоричу в українським правовім життю”, “Система практики карного права, як окрема дисципліна”¹⁸.

Заявлені у програмі Українського наукового з’їзду доповіді С. Шелухина знайшли підтвердження у повідомленні про підготовку з’їзду на сторінках “Тризубу” (ч. 47) за 3 жовтня 1926 р. Також у тижневику (ч. 52) від 7 листопада 1926 р. інформується про підсумки наукового заходу, з якого стає очевидним, що усі внесені до програми з’їзду доповіді професора були ним виголошені¹⁹. Варто зазначити, що аналіз обговорення тем на різних секціях свідчить про особливу резонансність доповіді С. Шелухина “Гіпотеза провансальського походження Руси”, до обговорення якої долучилося аж 9 осіб, що є високим показником зацікавленості теорією вченого.

4–7 жовтня 1933 р. відбувся Український правничий з’їзд, у якому також взяв участь С. Шелухин. Захід проходив під почесним головуванням ректора УВУ проф. І. Горбачевського. На з’їзді з доповідями виступили Л. Білецький, О. Ейхельман, С. Дністрянський, Д. Андрієвський, А. Яковлів, Л. Шрамченко, О. Гайманівський. Крім цього, були учасники зі Львова, Білгорода (Югославія) та Мічигану (США).

З’їзд було відкрито у приміщенні правничого факультету Карлового університету в Празі. 5 жовтня, що було визначене організаторами як День “Української правди”, усі виголошені доповіді висвітлювали генезу українського правництва від часів створення “Руської правди” до XIX ст. 7 жовтня відбулося святкування десятиріччя існування Українського правничого товариства в ЧСР.

Програма Українського правничого з’їзду інформує, що 4 жовтня проф. С. Шелухин зачитував реферат на тему “Участь громадського елементу в суді”. Також у рамках роботи з’їзду 5 жовтня правником була озвучена доповідь “Нові шляхи українського карного права”²⁰. Кримінальне право було профільним напрямом наукових зацікавлень Сергія Павловича в еміграції, що знайшло відображення у розробленні відповідних навчальних курсів та у багаторічному викладанні їх студентам факультету права і суспільних наук УВУ.

Дослідити наукові інтереси С. Шелухина у галузі права дозволяють розклади навчальних семестрів УВУ в Празі, у якому він викладав. У цих програмах також подавалися списки професорів і доцентів УВУ та короткі відомості про них. Сергій Шелухин зазначений як звичайний професор кримінального права, сенатор; дійсний член наукових това-

риств: Київського юридичного товариства при Університеті св. Володимира, Історико-Філологічного товариства при Новоросійському університеті, Одеського товариства історії та старожитностей, Одеського юридичного товариства (1-го), Одеського бібліографічного товариства та Київського правничого товариства, проректор²¹, а з 1929 р. – декан правничого факультету УВУ.

У фондах ЦДАЗУ зберігаються “Програми викладів Українського університету в Празі” українською та чеською мовами, що інформують про викладацьку роботу С. Шелухина у 1925–1929 та 1932–1935 рр. Так, у літнє півріччя 1925 р. він викладав на факультеті права і суспільних наук кримінальне право. Зокрема, читав курс лекцій “Особлива частина карного права (Посягання на особу людини)” (3 год. на тиждень) та вів “Семинар по карному праві” (2 год.)²². У зимовому півріччі 1925/1926 рр. сенатор читав на цьому ж факультеті курс “Карне право. (Особлива частина, злочини проти прав на майно)” (3 год.) та продовжував вести семінар із кримінального права (2 год.)²³.

У I семестрі нового академічного 1926-го року на факультеті права і суспільних наук С. Шелухин об’єднав означені вище курси лекцій (“Особлива частина карного права. Злочини проти прав людської особи” та “Злочини проти маєткових прав”) у межах одного семестру та продовжив вести семінар із кримінального права²⁴. Проте у другому семестрі цього навчального року не викладав.

У літньому семестрі 1927 р. проф. С. Шелухин розширив свою навчальну програму та, окрім дисциплін із кримінального права, розпочав читати студентам УВУ новий курс – “Енциклопедія (загальна теорія права)”²⁵. У цьому ж семестрі він був переобраний на наступний рік проректором УВУ²⁶. В подальшому, у літньому семестрі 1928 р., С. Шелухин знову читав курс лекцій та вів семінар з кримінального права²⁷.

У жовтні 1929 р. в Українському вільному університеті відбулися чергові перевибори керівних органів університету. Професор С. Шелухин був обраний деканом факультету права і суспільних наук²⁸.

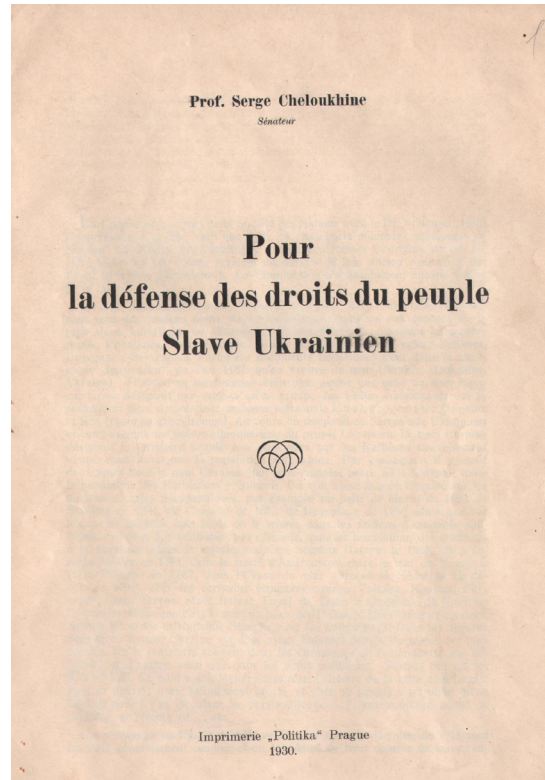
У 1930-х роках С. Шелухин продовжував викладати правничі курси на цьому факультеті. Так, у навчальній програмі зимового півріччя 1932/1933 р. зазначено, що він читав лекційні курси “Злочини проти прав маєткових”, “Карний процес” (по 2 год), а також проводив практичні заняття – “Семинар карного права” (1 год.). У літньому півріччі 1933 р. професор знову читав курс “Злочини проти прав особи” та вів практичні заняття. Окрім цього, С. Шелухин розпочав читати новий розроблений ним курс лекцій “Карний процес: переведення слідства”. У зимовому півріччі 1933/1934 рр. читав курси “Злочини проти прав маєткових”, “Карний процес”, а в літньому півріччі 1935 р. включив новий правничий курс “Докази у карному процесі” (2 год.)²⁹.

Аналіз навчальних програм УВУ за 1925–1935 рр. дає змогу визначити коло наукових інтересів правника. Зокрема, С. Шелухин торкався таких наукових проблем, як кримінальні злочини проти майнових прав, а також проти прав людської особи. Ці дві теми були базовими у навчальній програмі вченого. Проф. С. Шелухин зосередив увагу на проблемах кримінального процесу – веденні слідства, а також збиранні та використанні доказів. Проте він читав студентам УВУ й загальну теорію права. Водночас, у 1924–1925 рр. Сергій Шелухин викладав кримінальне право в Українському високому педагогічному інституті імені Михайла Драгоманова (м. Прага).

Талановитий вчений вдало поєднував свої правничі студії із громадсько-політичною роботою. Зокрема, професор брав активну участь у діяльності Українського інституту громадознавства в Празі та був його дійсним членом. Також С. Шелухин очолював Наукову Колегію Українського Архіву-Музею, що діяв при Інституті, “в якому зібрані десятки тисяч документів і де-що предметів з часів визвольної боротьби і еміграції...”³⁰. З 1928 р. керівництвом Інституту було ухвалено рішення відкрити юридичний відділ та обрати його директором С. Шелухина. У тому ж році в Українському інституті громадознавства в Празі планувалося введення семінару права, який мав вести проф. С. Шелухин³¹.

Юридична освіта, знання міжнародного права, а також багаторічна правнича діяльність дали змогу С. Шелухину більш фахово підходити до вирішення українського питання. Будучи членом освітніх і наукових установ, а також громадських організацій, професор мав змогу комунікувати з різними групами українців та працювати над вирішенням нагальних проблем. Зокрема, сенатор С. Шелухин брав активну участь у роботі Союзу Українських Емігрантських Організацій в ЧСР, а з 1931 р. його було обрано головою Союзу³².

Одним із найважливіших напрямів його діяльності було розроблення заходів, спрямованих на визнання європейськими державами права українських емігрантів на національну ідентифікацію. “Вістник Союзу українських емігрантських організацій в ЧСР” (ч. 2), який виходив “на правах рукопису” інформує, що в 1930 р. п’ять організацій в ЧСР – Український Всепрофесійний Робітничий Союз, Українська Громада, Український Комітет, Українське товариство “Єдність” у Празі та Краєва Громада Кубанців уповноважили С. Шелухина, Д. Андрієвського та М. Галагана представляти інтереси українців на засіданні Дорадчої комісії при комісаріаті Ліги Націй у справах біженців щодо “нансеновських” паспортів³³. Сергій Павлович – не просто політик, а швидше прагматичний юрист-практик, не дуже розраховував на підтримку членів Ліги Націй, але все ж шукав способи сприяти вирішенню українського питання. У 1930 р. С. Шелухин разом із соратником М. Галаганом звернулися до представників Комісії при Лізі Націй з метою взяти участь у її засідан-

Титульний аркуш праці С. Шелухина
 “В оборону прав української слов’янської нації”.
 Прага, 1930 р.

нях. Хоча вони не отримали дозволу на участь у роботі комісії, С. Шелухин не полишав боротьби за права українських емігрантів.

Діяльність правника у цьому напрямі позначилася і в науковій сфері. У цьому ж 1930 р. професор працював над створенням праці “В оборону прав української слов’янської нації” (*Serge Cheloukhine. Pour la défense des droits du peuple Slave Ukrainien*), що була опублікована у Празі. Варто зазначити, що у зв’язку з розпорошеністю архівних фондів зарубіжної україніки, зокрема т. зв. “Празького архіву”, документи щодо підготовки цього наукового доробку зберігаються в різних архівних установах. Так, проекти

твору С. Шелухина, створені машинописним способом українською та французькою мовами, знаходяться на зберіганні у ЦДАГО України³⁴. Проте завершена робота, виконана типографським способом, зберігається у ЦДАЗУ³⁵. Очевидно, ця праця, яка акумулювала ідеї С. Шелухина щодо питання національної самоідентифікації українців, була призначена для розповсюдження серед української громади за кордоном та міжнародної спільноти.

Засуджуючи рішення Дорадчої комісії у справах біженців при Лізі Націй, у своїй праці проф. С. Шелухин вказує на походження назви “Україна” та апелює до давніх державотворчих традицій українського народу. Особливу увагу вчений зосередив на подіях 1917 р., в ході яких український народ у черговий раз продемонстрував бажання та здатність творити незалежну державу. Як доказ правдивості своїх тверджень автор публікує протокол зустрічі представників урядів Української держави та РСФРР 30 травня 1918 р. С. Шелухин був уповноваженим на цих перемовинах від Української держави, а з боку РСФРР стоять підписи Х. Раковського та Д. Мануїльського³⁶. Обидві держави під час зустрічі виступали незалежними та повноцінними суб’єктами

міжнародного права, проте згодом ці домовленості було порушено, на чому наголошує правник. У цій праці С. Шелухин вдало поєднав як знання міжнародного права, так і знання в царині історії.

Таким чином, перебуваючи в еміграції, Сергій Шелухин не полишав своєї професійної діяльності. Правничі студії професора знайшли прояв в участі у різних наукових заходах, з'їздах, конференціях, на яких він звертався до проблем звичаєвого права. У стінах УВУ, як його професор, С. Шелухин розвивав теорію кримінального права, розробивши низку навчальних курсів із цієї теми. Також видатний громадсько-політичний діяч та дипломат виступав перед міжнародною спільнотою за національне самовизначення українців та обґрунтовував юридичні підстави української незалежності. В умовах втрати Україною суверенності та встановлення радянської влади на її території, С. Шелухин своєю невтомною діяльністю забезпечив розвиток власне українського правництва.

¹ В українській історіографії вживається два варіанти написання прізвища діяча – Шелухін та Шелухин. В останніх дослідженнях більшого поширення набуло перше написання. Нами вжито другий варіант, який, окрім наукових досліджень, широко вживається у текстах архівних документів. Зауважимо, що при створенні цих документів також застосовувалися обидві літери “и” та “і”, сам же правник писав своє прізвище як “Шелухин”.

² Демчук Е. Сергій Шелухін – Генеральний прокурор України / Емма Демчук // Вісник прокуратури. – 2001. – № 3. – С. 86–90.

³ Домбровський О. І. С. П. Шелухін – правознавець, борець за українську державність / О. І. Домбровський, Я. О. Домбровський // Правова держава. – 2002. – № 4. – С. 201–207; Домбровський О. І. До питання про роль інтелігенції в становленні правової науки в Україні (до 140-річчя С. П. Шелухіна) / О. І. Домбровський, Я. О. Домбровський // Інтелігенція і влада: збірник наукових праць. – 2004. – Вип. 3. – С. 147–156.

⁴ Дружкова І. С. Внесок Одеси і Український Державотворчий рух 1917–1918 рр. (на прикладі діячів Центральної ради та Гетьманату) / І. С. Дружкова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця, 2008. – Вип. 14. – С. 327–332.

⁵ Мисечко А. І. Сергій Шелухін: вартівний прав України / А. І. Мисечко // Чорноморська хвиля української революції. Провідники національного руху в Одесі у 1917 – 1920 рр. / Т. С. Вінцковський, О. Є. Музичко, В. М. Хмарський; відп. ред.: В. М. Хмарський; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса: ТЕС, 2011. – С. 53–67.

⁶ Потульницький В. Сергій Шелухин / В. Потульницький // Історіографічні дослідження в Україні / відп. ред.: Ю. А. Пінчук. – Київ: НАН України, Ін-т історії України. – Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX–XX ст. – 2003. – С. 267–283.

⁷ Старовойтенко І. Історичні перспективи України у листах Є. Чикаленка до С. Шелухіна / І. Старовойтенко // Історичний журнал: Наукове громадсько-політичне видання. – 2005. – № 4. – С. 82–89.

⁸ *Гетьманчук М. П., Турчин Я. Б.* Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали. – Л., 2006. – 214 с.; *Турчин Я. С.* Шелухін про реалізацію основних складових державотворчого процесу в Україні / Я. Турчин // Науковий вісник Ужгородського нац. університету. – 2006. – Вип. 3: Сер.: Політологія, соціологія, філософія. – С. 21–26.

⁹ *Черненко С.* Повернення із забуття / С. Черненко // Історичний календар на 1997 р. – К., 1996. – С. 215–218.

¹⁰ *Домбровський О. І.* До питання про роль інтелігенції в становленні правової науки в Україні... – С. 149.

¹¹ *Домбровський О. І. С. П.* Шелухін – правознавець, борець за українську державність ... – 2002. – № 4. – С. 203.

¹² Звання сенатора С. Шелухин носитиме все подальше професійне життя.

¹³ *Дружкова І. С.* Внесок Одеси і Український Державотворчий рух 1917–1918 рр. ... – С. 328.

¹⁴ Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ), ф. 15, оп. 1, спр. 73, арк. 101.

¹⁵ Тижневик “Тризуб” – українське громадсько-політичне видання у Франції, засноване з ініціативи С. Петлюри як друкований орган Державного Центру УНР в екзилі. Тижневик мав широке коло читачів серед українців Західної Європи. “Тризуб” виходив у Парижі з 15 жовтня 1925 (ч. 1) до 15 травня 1940 р. (ч. 704-705). У ЦДАЗУ зберігаються номери тижневика за 1925–1934 та 1937–1938 рр.

¹⁶ ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 115, арк. 119зв.

¹⁷ Там само, спр. 116, арк. 222.

¹⁸ Там само, ф. 13, оп. 1, спр. 2, арк. 2–3зв., 5зв.

¹⁹ Там само, ф. 15, оп. 1, спр. 118, арк. 61–62, 132зв.–133, 134зв.

²⁰ Там само, ф. 13, оп. 1, спр. 2, арк. 15–15зв.

²¹ Там само, ф. 12, оп. 1, спр. 70, арк. 21.

²² Там само, арк. 4.

²³ Там само, ф. 15, оп. 1, спр. 115, арк. 94; ф. 12, оп. 1, спр. 70, арк. 12.

²⁴ Там само, спр. 118, арк. 93.

²⁵ Там само, спр. 119, арк. 204зв.–205.

²⁶ Там само, спр. 120, арк. 157зв.

²⁷ Там само, ф. 12, оп. 1, спр. 70, арк. 30зв.

²⁸ Там само, ф. 15, оп. 1, спр. 127, арк. 175.

²⁹ Там само, ф. 12, оп. 1, спр. 70, арк. 43зв., 55зв., 79зв.

³⁰ Там само, ф. 15, оп. 1, спр. 170, арк. 149зв.

³¹ Там само, арк. 149зв.–150, 169.

³² Там само, спр. 137, арк. 72зв.

³³ Там само, арк. 14зв.–15.

³⁴ *Ващук Л.* “Щоб солідарність наша демонструвалася перед чужинцями...”. До 150-ї річниці від дня народження Сергія Шелухина // “Голос України”. – 11 жовтня 2014. – № 196(5946). – С. 10.

³⁵ ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 113, арк. 1–7зв.

³⁶ Там само, арк. 5.

There is highlighted the contribution in the development of Ukrainian jurisprudence of Serhiy Pavlovych Shelukhin, the social and political activist and scholar. Basing on the documents of the Central State Archives of Foreign Ukrainica author analyzed the activity of professor in law, which found expression in the scientific-educational and political spheres.

Key words: Serhiy Shelukhin; the lawyer; the social and political activist; the Ukrainian Free University; the emigration.